

# ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

ANYAGÁT GYÚJTOTTE ÉS SZERKESZTETTE

**SZABÓ T. ATTILA**

SZERKESZTŐ-MUNKATÁRSÁK

P. BODROGI KATALIN, DALY ÁGNES, P. DOMBI ERZSÉBET, B. GERGELY PIROSKA,  
KÓSA FERENC, KÜRTI MIKLÓS, ZS. MAKSAY MÁRIA, NAGY JENŐ, SZABÓ GYÖRGY,  
SZABÓ ZSOLT, K. TICHY MAGDOLNA, **W. TÖRÖK JUDIT**, VÁMSZER MÁRTA, ZSEMLYEI JÁNOS

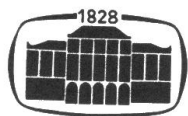
VII. KÖTET

**Kl — Ly**

Biblioteca Județeană Covasna  
Kovássza Megyei Könyvtár



227811



**Akadémiai Kiadó**  
Budapest



**Kriterion Könyvkiadó**  
Bukarest

Sütő Kemenczeje, mindenik teglabol rakott, es jó; egi Sator alatt; füstys egi kürtőn megyen ki [Vh; VhU 520]. 1718: Lattaké . lángot az kürtő torkán honnan gondolható volna belső tüztől gyúlt (!) meg a ház? [H; JHb vk]. 1745: mondek a feleségemnek: „kelj fel, vigyázz . boszorkány vagy a házban”, osztán bizony mindjárt hallám, hogy a kürtőn kimene nagy suhogással [Körispatak U; Ethn. XXIV, 161 Simén György (42) un. préd. ns vall.] | Hallottam Sánta Tódornétól, hogy ő az ő házá- nak kürtőjében látta Borkát mezitelen . Todorné pe- nig azt mondja, hogy ő álmában látta [uo.; i.h. 162 Bo- szorkánysággal gyanúsított Stephan Majorné Bundás Borka (30) jb vall.]. 1789: Korom Bírót tartanak a ki minden héten a kürtőköt Házrol házra visitálván a ki- nek kormoson találja azokat meg bünteti [UszLt XIII. 97]. 1823: Vagyoné minden Faluban Korom Bíró és minden héten azok meg vizsgálják a kürtöket és kemen- czéket .? [Bölon Hsz; HSzjP]. — L. még FogE 265.

3. füstfogó; hotá, separator de fum; Rauchmantel. 1583: Catalin, Zondos Bertalané vallia, Hegedeus Iano- sne Zolgaloia theot volt az kwrtheobe, eg Zeoleo le- welbe be takarwa, melliet esmertenek az lewelen Valo Bekanak lenny, mikor az leant firtattak volna . ta- gadny kezdj [Kv; TJK IV/1.143]. 1584: Velmen Mihalj vallia, semmy fewsteot hertelen Nem lathek, ha- ne(m) oza(n) egszersmind leowe kj a' langh az paytarol . . . alygh volt egy araznyera a' zalma heazat a' Sereny- teól (!) akj a' kwrteó felet Allot [Kv; i.h. 207]. 1638: Vin- czi Istuan oston ugi rekeztette be az ket inast, s az eggik az kwrton büt ozton ki [Mv; MvLt 291. 143b]. 1679: (A) Sütő Ház Teglabul czinalt Sütő Kemenczeje nr. 1. . . . Belől szenelő, kürtős Tüzhelye is; teghlabul rakott. Ezen szenelő hely kürtőjét az mellette levő Nagi konyha kéményere hajtották által, es az fűsti oda jár | Serfőző Ház . . . Belső háza . Teglabol rakott szenelő helye, kürtőjével együtt nro 1. Ennek melege, fűsti, az ház pad- lánan vagy(n) által véve, Vagyon ezen padlón; Teglabul rakott szabad szaraszto, két Leszajával együtt nro 1 (:ez az szoba kürtője felső végere vagyon csinalva; Az házban valo tüzelő helyen égő tűznek mind oda alá, s mind ide fel hasznat veszik:) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 66, 137–8]. 1774: (A legényt) Számtarto Ur(am) az udvarban lévő fog házban du- gatotta, 'a honnat 'a kürtőn ki but [O.zsákod KK; LLt Vall. 198]. 1801: a Pitvarba vagyon egy Kőből tsi- nált, Sütő Kementze, és felette egy fenyő Fából hosszszá- ban kürtő feljebb a Sipja rövidebb modilak (!) fél tsinált két ajtaival [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1813: Konyha Tüszej ebbe 4 vas . . . A' Kürtőn vas Tábla ajtó [Veres- egyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lett.].

4. lélegző/szellőztető cső; tub de ventilajie; Entlüf- tungsrohr. 1793: jo szárazon hordassa bé az zabot éppen olly nagy asztagokba ne rakassa, sőt a' midőn kevés Nedvességet tapasztalna is benne, inkább kürtőt tétes- sen bele minthogy az őszve melegedvén, hamar el romlik [JF 36 LevK 189–90].

Ha. 1621: kwrteyehoz [Kv; Szám. 15b/IV. 27].

kürtődugó sz-ban; in expresie; in Redewendung; olyan, mint egy ~ szurtos; foarte murdar; sudelig, schmierig. 1799: A Bán György Uram Leányát Juliskát Sánta Urék alá valo modon jártatták, Sánta Urnál laktában eleget dolgozott . . . 's ollyan volt mint egy

kürtő dugó [Mv; MvLev. 8 György Rebeka Bajnotzi Györgyné (50) vall.].

kürtőkalács kürtőskalács; cozonac secuiesc/in formă de burlan; Baumkuchen, Prügelkrapfen. 1723: Kdet azon kéreti a Méltgos Vajdáné mi általlunk . . . hogy egy inast küldene ki Kghez az kit is ne sainállya Kgd meg ta- nittani minden afféle sütogetésekre a többi között kürtő kalácsra is | a M Vajdáné kéreti a mely inas iránt igitte kgd io akarattyát hogy meg tanittattya . Edes néném Aszony . ne sainállya Kgd annyio akarattyát mind Czipo sütésre <s> egyép (!) gyenge sütogetésekre és kürtő kalácsra is és valami pástetomra és valami gyenge eledelre megtanittatni [ApLt gr. Ferratti Lajosné Kál- noki Ágnes Apor Péterné Kálnoki Borbárához a jászvá- sári vajdai udvarból].

A szó történetére l. Csefkó: MNy XLVI, 257–8, Szabó T. A: i.h. 269– 71 és SzE 354–60.

kürtőkalács-sütő cserép cserép borítású kürtőskalács- fa; unealtă/instrument de lemn folosit la coacerea cozo- nacului secuiesc; Baumkuchenholz mit irdenem Über- zug. 1772: Kürtő kalács Sütő tserép [Kv; MkG].

kürtőkalács-sütő fa kürtőskalács-fa; unealtă/instru- ment de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz 1744: Kürtő kalács sütő fa [Szentde- meter U; LLt Fasc. 67]. — Vö. a kürtőskalács-sütő fa címszóval.

kürtől a suna din goarnă; das Horn blasen. 1806: Kis Papa egy Posta kürtőt hozott, aval sipoltunk délig (Másnap) Egész nap jázodtam, kürtöltem | tsoka fiakat szedtünk, kürtöltünk [Dés; KMN 319]. 1828: a Teheny Pásztor tartozik . mikor a Csordát regvelenként ki hajtsa mindenkor kürtölni [Étfva Hsz; HSzjP].

kürtöltet a pune pe cineva să sune din goarnă; das Horn blasen lassen. 1626: hatar jarni . münket fel küldenek a Maira szburatojrara, es ot . kürtelatenek velünk, hogi megh halljak hol jarú(n)k [A.szöcs SzD; WassLt].

kürtős 1. trombitás; gornist, trompetist; Trompeter. Szn. 1554: Kurthos pether [Kv; Dica IV. 16]. 1814: a Bi- ro Kürtős Anton [Sóakna MT; Born. G. IX. 6].

2. ? Hn. 1728: A Kürtős ton alol az kürtős to erin. Konyak lesdúje [Illyefva Hsz; EHA]. 1749 k.: az Kürtős- b(en) levő bányák. Kürtős nevű helyben az mely Bányák az Kabla kuttyán alol vad(na)k [Torockó; TLev. 2/1].

kürtős füstfogós; cu hotá; mit Hornmantel. 1679: (A) Sütő Ház Teglabul czinalt Sütő Kemenczeje nro 1. . . . Belől szenelő kürtős Tüzhelye is; teghlabul rakott [Uzdisztpéter U; TL. Bajomi János inv. 66. — A telje- sebb szöv. kürtő 3. al.].

kürtőseprő kéményseprő; coșar, hornar; Schornstein- feger. 1809: Dévai Kürtő Seprő fiának Interes 2 f 30 xr [Déva; Ks 99].

kürtősfánk-sütés kürtőskalács-sütés; coacerea cozo- nacului secuiesc; Backen von Baumkuchen. 1679: Kür-

tős Fánk Sütéshez valo fa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63].

**kürtőskalács** kürtőkalács; cozonac secuiesc; Baumkuchen. 1806: 6 után osonálván elmentünk Déési Urhoz Klára köszönteni ot kürtős kalatsot ettünk [Dés; KMN 325]. 1807: Kis Papáék haza jöttek Benedekről<sup>a</sup> békeséggel kürtőskalátsal [Dés; KMN 350. — <sup>a</sup>A várossal tőszomszédos Szentbenedekről]. 1808: Esmérem a Hegy Farki Nyékuláj Molnárt . . . Palatsintát és Kürtős Kalátsat tudam hogy eleget sütettek [Sóakna/F.oroszfalu MT; Born. G. IX. 3]. 1814: az azon földből termendő Buzából nem fognak Kürtős Kalatsot enni az Arendatorok [Dés; DLt 174]. — Vö. a *kürtőkalács* címszóval. L. *kürtőkalács* al. a jegyzetet.

**kürtőskalács-forma** cserép borítású kürtőskalács-fa; instrument de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz mit irdenen Überzug. 1792: Kürtős kaláts forma [TL Conscr.]. 1793: Kürtős Kalats forma [Kv; i.h.].

**kürtőskalács-formájú** kürtőskalács-alakú/szerű; de forma cozonacului secuiesc; baumkuchenförmig/artig. 1761: Kürtős Kaláts formájú földbe való föld Tsatorna Nro 10 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 27].

**kürtőskalács-sütő** (cserépborítású) kürtőskalács-fa; unealtă/instrument de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz (mit irdenen Überzug). 1840: Egy Cserép Kürtős Kaláts Sütöt Bajnotzi László (vett meg) 10 xr [Dés; DLt 456]. 1850 k.: kürtős kalács sütő 1 f 40 kron vétetett [Pk 2].

**kürtőskalács-sütő fa** kürtőskalács-fa; instrument/unealtă de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz. 1810: Egy Kürtős koláts sütő fa | Egy kürtős kalats sütő fa xr 16 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 19]. 1811: Egy Kürtős kaláts sütő fa [Mezőőr K; MkG]. 1816: Egy kürtős kaláts Sütő fa [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1822: Egy Kürtős Kaláts Sütő fa [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8 br. Gyalakuti Lázár József udvarház-leir.]. 1827: Kürtős kaláts sütő fa tserepével 1 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. P.Horváth Károly inv.]. 1849: Az élés kamáraba . . . egy Kürtős Kaláts sütő Fa [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1851: Egy nagy fejr fenyő fa láda benne . . . egy kürtős kaláts sütő fa [Dés; DLt az 1852. évi iratok közt].

**kürtősné** trombitásné; sojia gornistului; Frau des Trompeters. 1591: kwrteosne [Kv; Szám. 5/IX. 23].

**kürtőtlen** kemencecső nélküli; fără burlan; ohne Ofenrohr. 1621: Az mester hazaba(n) az kwrteotlen es Zayatlan kemencezehez veottwnk Egi vy Eóregh kwrteot p(ro) d. 50 [Kv; Szám. 15b/IV. 29].

**kürt-sütő fa** kürtőskalács-fa; instrument/unealtă de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz. 1819: Egy kürt Sütő Fa [Mv; MvLev.].

**kürtszó** kürthang; sunet de trompetă; Trompetenklang. 1747: látom hogj keményen ég az Soma, kopo

hajtást és kürt szót is hallottam [Báré K; EMLt Székely lev. Supl. 28–39 Moldován Gligoras (42) zs vall.].

**küsmödi** a Küsmöd (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Küsmöd/Cuşmed; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Küsmöd. Szn. 1614: Kis Meodi Balas oltalomert adta<sup>a</sup> Lazar Janosnak<sup>b</sup> [Sóvárad MT; BethU 70. — <sup>a</sup>Utána tollban maradhatott: magát, <sup>b</sup>Jb-ként].

**küsző** fogó-fajta (lakatos- és ötvös-szerszám); un fel de cleşte (folosit de lăcătuşi şi giuvaergii); Art Zange (Schlosser- u. Goldschmiedwerkzeug). 1629: Az mw-heliben lakatos Gergelinek volt harom sutuia . . . kétt kwsv vagio(n) egy pók reszelő [Gyf; EMKt VI. E. 2. 228b]. 1741: Három sróf tábla 3 Harom küsző 3 Egy Görbe küsző 1 [Kv; TL 90 lak.].

**Szk: foglaló** ~. 1622: Egi foglaló küseő tt f. — d. 25 . . . Egi hozzá niako uereo tt f. — d. 10. Egi teőke dweő tt f. — d. 6 [Kv; RDL I. 119 néhai Tótházi Eötucs Mihály ötvös műszereinek lelt.] \* *görbe* ~. 1741: Egy Görbe küsző 1 [Kv; TL 90 lak.] \* *tőke* ~. → *foglaló* ~.

**küszködés** 1. vesződés; necaz; Plage, Mühe, Mühsal. 1823–1830: Istennek hálá, mind is ép gyermekeim voltanak . . . testi épségekre nagy gondom volt, ezért a feleségemmel is küszködésem volt . . . ha láttam, hogy egyéb sok dolgai miatt tágitja a gyermekekre való ügyeletet, azért mindgyárt megszólítottam [FogE 227].

2. dulakodás, viaskodás; luptă; Gerangel, Rauferei. 1724: a Leány . . . mondá, bezzeg én többször Pekrihez ne(m) megjek, mert . . . ha ugjan nem erőlkedtem volna epen meg éjtett volna, de az Inas is halván küszködésemet, az ajtót meg zördite [Királyva KK; BK. Hét Falusi Istvánné (50) ns vall.].

3. *utolsó* ~ *ében van* haláltusáját vivja; a fi în stare de agonie; mit dem Tode ringen. 1797: a' Nehai Gróff utolso küszködésében volt, és azon Testamentumot . . . el nem készithetvén, maga a' Nehai Groff Ur ő Nagysága nem subscribálhatta [Kolozs; Told. 42/24].

**küszködik** 1. viaskodik; a se lupta; ringen, kämpfen. 1679: úgy gondolom, már tovább Istennel, a portával, kglis urunkkal nem küszködik Vesseléni uram is, hanem bejű, Kglid is akadály nélkül folytathatja a dolgokat [TML VIII, 518 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. 1697: Minemű nyomorusagokkal küszködgyek szegeny várasunk, a mindennapi rajtunk által menő Contributioc (!) es vecturak elege bizonytyak [BK]. 1772: Másfelől sok különféle injuriáltatásommal küszködtem. Egyfelől a fiam Zsigmond kikölt ellenem s a guberniumban azzal vádolt be, hogy én az ő materno-aviticum bonumit dilapidáltam, holott egy talpalatnyi örökösse sem volt [RettE 290]. 1799: hozzám utasított Levelit Kedves Fiam Uramnak kedvesen vettem. Melyből látom minemű bajoskodásokkal küszkedjék de bizony velem is közős, mert a F. Királyi Gubernium parancsolattyaiból csak a mult héten tentáltatott a Tekintetes Tisztség ellenem Executiót 64. Rforintokig [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. 1807: esedezem méltoztassék a' Felséges Királyi Fő Kormanyozo Tanáts atyaiképpen gondoskodni, hogy . . . az inséggel küszködni ne kéntelenítettünk [Ks 73/55 gr. Kornis Gáspár foly.]. 1816: